

LUIS MARTÍN-SANTOS

—

Vrijeme tišine

Sa španjolskoga preveo
Matija Janeš

disput

Hrvatsko filološko društvo
biblioteka *književna* smotra

Zagreb, 2019.

Oglasio se telefon i začujem zvonjavu. Podignem slušalicu. Ne razumijem dobro. Ostavim aparat. Kažem: “Amadore”. Dođe sa svojim debelim usnama i javi se. Gledao sam kroz binokularni mikroskop i preparat se kanda nije dao rastumačiti. Pogledam ponovno: “Naravno, kancerozan”. No nakon mitoze plava se mrlja stala širiti. “I ove su žarulje pregorjele, Amadore.” Ne; zapravo je nagazio na kabel. “Uključi!” Razgovara preko telefona. “Amadore!” Tako debeo, tako nasmiješen. Govori polako, gleda, vidi me. “Nema više.” “Više ih nema.” Gotovo je s miševima! Portret bradatog muškarca preda mnom koji je sve vidio i koji je oslobodio iberski narod od njegove prirodene inferiornosti spram znanosti, s ispitivačkim pogledom i skamenjen, nadgleda pomanjkanje zamoraca.* Njegov uviđavan osmijeh osloboditelj od inferiornosti objašnjava – razumije – nedostatak sredstava. Bijedni narode, bijedni narode. Tko će ikad više moći težiti nordijskoj nagradi, osmijehu visoka kralja, odli-

* Misli se na Santiaga Ramóna y Cajala (1852-1934), znanstvenika s područja medicine, prvoga španjolskog istraživača koji je ostvario međunarodno priznanje nakon što je 1906. dobio Nobelovu nagradu.

[Sve su bilješke prevoditeljeve.]

kovanju, situiranosti učenjaka koji na suhom poluotoku čeka da urode plodom mozgovi i rijeke? Abnormalne mitoze, zgrušane u svojem kristaliću, nepokretne – one koje su pokret sâm. – Amador, najprije nepokretan, spuštajući slušalicu, smiješeći se, gledajući u mene, govoreći: “Presušilo!” Ali s osmijehom koji ide uz užinu, s debelim osmijehom. “Kakve čvalje, Amadore.” Toliko obećavajući soj MNA*. Ponovno zvoni telefon. Zanimarujem ga. “Zašto se smijete, Amadore? Čemu se vi smijete?” Da, znam, dobro znam. Nema više miševa. Nikada, nikada, usprkos muškarcu sa slike i rijekama što se gube u moru. Postoji mogućnost da se izgrade brane koje će zaustaviti tok voda. Ali što je sa slobodnim duhom? Vrelom invencija. Prodorno šnjofalo žive stvarnosti sa skalpelom za pasom što proniče u ono što se komeša i otkriva ondje nešto što neiberske oči nikad nisu vidjele. Kao da se radi o borbi s bikovima. Kao da zamorca od bika ne dijeli ništa, kao da mi još uvijek usprkos očaju, usprkos sredstvima. Taj kancerozni soj kupljen devizama što ih je dodijelio Monetarni institut**. Dopremljen iz rodnog mu Illinoisa. I sada, presušio. Amador se smiješi jer mu netko nešto govori preko telefona. Kako ćemo ikada, ako usto što smo nesposobniji, s uskom Camperovom linijom*** svojstvenom iberskom čovjeku, sa smanjenom težinom mozga zbog jednolične prehrane sjetvenom kukavičicom, grahom, graholikom mahunarkom i zbog nedostatka proteina? Samo slanina, samo slanina i kaša. Za ljude poput Amadora, koji se smiju iako su tužni, znajući da nam izgubljeni zadnji miš

* Riječ je o mišjem soju uzgojenom u laboratorijskim uvjetima u Chicagu krajem 40-ih godina.

** Instituto Español de Moneda Extranjera (Španjolski institut za stranu valutu), utemeljen 1939. i ukinut 1973, raspodjeljivao je dobivena sredstva strane pomoći.

*** Pravac koji spaja antropometrijske točke lubanje.

soja MNA ukazuje da nikada, nikada istraživač pred visokim kraljem neće primiti pehar, lovor, zapaljenu baklju s kojom bi trčao pred tribinom nacija i obznanio neslućenu veličinu koju ovdašnji narod osvoji u borbi s tom nespretnom mitozom što raste i uništava, jednako ovdje kao i u rodnoj joj Illinoisu, svježe meso još uvijek ne klimakteričnih dama, čija periodično ispuštena krv još nije život, nego prijevara, prijevara. “Betrogene”*. Pobijedena smrt. “Stani, uzmi crni prijammnik-odašiljač, zapovjedi odgovornom ministru, reci mu da istraživanje, o, Amadore, istraživanje valjda vrijedi jednog miša.”** Nemoj se više smijati i, nadasve, ne izbacuj te kapljice sline koje bacaju sumnju na tvoj odgoj i tvoju inteligenciju. “Za rata smo jeli štakore. Meni su ti oni ukusniji od mačke. Mačke mi je dovde. Koliko smo mačaka smazali. Bili smo trojica. Lucio, Tik i moja malenkost.” Proteini za pothranjeni narod. Čije mitoze – ove normalne – oskudne, u trenutku migracije motoneurona prema korteksu, zbog nedostatka tih tvari šepaju i ginu, možda smanjuju svoj broj, možda se raspoređuju na ne baš uredan ili na nepotpun način, možda nastavljaju kljaste, bez potrebnih grananja. I eto nas, nesposobni da otkrijemo uzroke destruktivne neoplazije. Amador me gleda. Vidi moje smiješno lice. To ga nasmijava. Na binokularnom mikroskopu, u nedostatku elektronskog jer nema sredstava, dok radim inventuru monstruoznih jezgri, a Amador, već sa svojom zagasitosmeđom beretkom, još uvijek u svojoj bijeloj kuti odlazi iza, gdje zavijaju tri žgoljava psa koja samo ponekad toliko uriniraju i mirišu tako intenzivno. Amador, koji želi dokrajčiti pse kako je dokrajčio soj, čeka zapovijed koju ja ne izdajem,

* Njem. – prevarene.

** Ironična parafraza izjave Henrika IV. Navarskog (“Pariz valjda vrijedi jedne mise”) prije nego što je prešao na katoličanstvo, postao francuski kralj i 1594. ušao u Pariz.

nego gledam i slušam, želeći čuti što bi mi mogao reći da se izvučem iz ovoga. “Ima Tik”, kaže Amador. Pogrešno. Nije svaki miš kancerogen. Nije svaki miš soja rodnog mu Illinoisa, vješto odabrana između šesnaest tisuća sojeva, u prozirnim laboratorijima sa svjetlucavim staklenim zidovima, s klimatizacijom samo za najbolji mišji život. Vješto odabrana preko obitelji obduciranih miševa, sve dok se ne otkrije malena izraslina u preponama i u njoj zasađena misteriozna spontana smrt uništavateljica ne samo miševa. Plave midl-zapadne djevojke s obiljem bjelančevina tijekom razdoblja trudnoće njihovih majki švedskog ili saksonskog porijekla i kasnijeg dojenja i školovanja. Iako prekrasne, bez duha, ali nikad oligofrenične, s pravilnom migracijom neuroblasta do njihova uredna smještanja oko električnog mozga sa složenim tkivima i lipidima, koji sada koriste da prebroje mitoze u prozirnoj palači. Tako taj izolirani soj, sad istrijebljen zbog nedostatka vitamina, nakon što je potrošio na nj srezana sredstva Instituta. Miševi dovedeni iz rodnog im Illinoisa – mužjaci i ženke – spolovi odijeljeni da se izbjegnu nekontrolirani prekobrojni snošaji. S dobro uređenim izazivanjem trudnoće. U klimatiziranim kutijama, avionom, uz znatan trošak deviza. I sada ih više nema, krenuli su umirati ritmom bržim od ritma reprodukcije – bržim od ritma reprodukcije! – a Amador se smije i kaže: “Ima Tik”. Tik je došao ovamo, u ovaj zrak zasićen mirisom psa koji zavija, a ne urinira. Kako ne urinira, žrtva svoga štetna afektivna naboja, pas se rješava svojih esencija preko znoja. Kako se znoji samo kroz tabane na šapama, pas se rješava svog mirisa i preko daha, s izbačenim jezikom tako postavljenim sa svrhom transpiracije. Kada se psa podvrgne operaciji i umetne mu se femur od polietilena i polivinila, on toliko pati da budimo zahvalni što – ovdje – sive nekancerozne djevice, nekoristene, nikad seksualno zadovoljene, anglosaksonske, ne

postoje da bace nezadovoljen gnjev na Prijatelje životinja. Inače ovdje nikad ne bi bilo istraživanja jer manjka najosnovnije. I mogućnosti da se ponovi nespretna gesta bradatoga gospodina pred visokim kraljem bile bi ne samo potpuno nepostojeće, kao sada, nego i krajnje ridikulozne, ne samo neslućene nego i groteskne. Više ne kao divovi namjesto vjetrenjača, nego kao sablasti namjesto želja. Jer koga briga za pse? Kome smeta bol jednog psa kad ni njegovu majku ni najmanje ne brine? Prava je istina da to istraživanje polivinila ničim ne može uroditi jer su učenjaci, u prozirnim laboratorijima svih obrazovanih zemalja svijeta, dokazali da vitalna tkiva psa ne trpe polivinil. Ali tko zna što može izdržati jedan ovdašnji pas, jedan pas koji ne urinira, jedan pas kojega Amador izdašno hrani suhim kruhom umočenim u vodu? Ne postoji mogućnost usporedbe i upravo zato Tik može imati ostatke soja. Moglo je doći do samo Amadoru znanih razmnožavanja i neobičnih križanja s miševima ili ženkama životinja bliske ili čak identične vrste. Odatle može iskrsnuti početak drugoga, još važnijeg otkrića zbog kojega bi nam se švedski kralj naklonio govoreći na latinskom ili iskrivljenom engleskom s naglaskom midl-zapadne plavuše i uručio Amadoru – istom ovom Amadoru, obučenom u prugastu pidžamu kad već nema za frak – ono žuđeno, jedinstveno. Tik će biti ondje sa svojim novim sojem dobivenim nakon teška promišljanja, nakon izračuna koeficijenata, *crossing-overa* i ustanovljavanja genskih mapa. Nakon implantacije kromomera u žlijezde slinovnice i presađivanja u one važne po kojima se prenosi život. Amador zna da Tik ima MNA. Uvezeni Illinois mora da se nije sasvim izgubio. Nakon transporta u četveromotorcu ili možda dvomotorcu na mlazni pogon, s premijum osiguranjem, plaćanjem doprinosa i certificiranim pregledom veterinarske službe na granici SAD-a, transport je dospio u Ti-

kove ruke, u praznoj kutiji od jaja, do njegove vlastite stračare, gdje njegove dvije kćeri – jedna šesnaestogodišnja, druga osamnaestogodišnja – nijedna od njih plavuša, nijedna od njih s odgovarajućom prehranom tijekom trudnoće u toledskoj utrobi, također uzgajaju sojeve. Odatle će možda niknuti nova mogućnost da rak na preponama ne bude na preponama, nego pod pazuhom. Da ne bude podrijetlom iz ektoderma, nego iz mezoderma. Da ne bude tek smrtan za miša i za štakora, nego i slučajno prenesen tijekom ne baš pažljiva uzgoja dvjema neplavokosim djevojkama “a Toledo ortae”,* koje bi uz ne baš primjerenu liječničku skrb i izostanak pravovremene operacije zbog dijagnostičke greške preminule, izazivajući obdukciju koju bi uznemireni otac koji pravi grimase od užasa spram vlastite moguće zaraze odborio, te bi se u njihovim otečenim pazusima i preponama otkrile, usprkos njihovu djevičanstvu, bremenite, narasle debele tumorske formacije, izlučivačice toksina koji bi paralizirali slabe mozgove i u kojima – čuda li! – unatoč naizgled nasljednoj naravi ilinojskog soja, virus, virus prepoznatljiv čak i pod manjkavim binokularnim mikroskopima kojima raspoložemo zahvaljujući prolasku staroga bradatog gospodina i s kojima smo došli do, uzgajajući ga nakon uzastopnih ucjepljivanja u ovariju neishranjene toledske djevojke čijoj je majci nedostajalo proteina dok je imala trbuh, cjepiva uspješno primjenjiva na ljudsku vrstu. “Vaše veličanstvo, gospodo akademici, dame i gospodo: Početak naših eksperimenata, kao u slučaju mudrog Engleza koji je svrnuo pozornost na germicidnu gljivu, bijaše slučajan...” Amador kaže da da, da je ukradeni soj onaj pravi, ilinojski i da je Tik ponio primjerke obaju spolova s isključivim ciljem da uspije održati njihovu gensku čistoću te da tako iznova proda te

* Rođenim u Toledu. Parodija latinske formulacije.

primjerke laboratoriju kada se dokrajče oni za koje je – bez statističkog izračuna – bio primijetio da je stopa smrtnosti veća od stope rodnosti. “Ali zar ne shvaćaš da je on lopov, da nećemo moći kupiti od lopova ono što je upravo od nas ukrao i da nije moguće da pokradena ustanova pristane iznova kupiti za pozamašnu svotu ukradeno ili ono što potječe od ukradenog (doista, što nam jamči?) kad se već nalazimo u pravnom stanju gdje postoje takve stvari poput policije, sudaca i denuncijantske mogućnosti slobodnoga građanina?” “Nema dokaza”, kaže Amador. “Nema dokaza da su ukradeni.” Ima ih, ima. Mikroskopska potvrda spontana pojavljivanja tumora u preponama. Samo taj soj od svih koji postoje na poluotoku posjeduje tako čudesan i smrtonosan značaj. Samo on može poslužiti u svrhu istraživanja. Samo se u njemu spontano javlja fenomen koji ljudske obitelji gura u očaj, a pogođena pojedinca u fizički bol i progresivnu autofagiju vlastite žive tvari do smrti. O tome kako je Genetika – tako primijenjena – mogla dospjeti do potpuno suprotna rezultata od onoga koji su primitivni pioniri te znanosti mogli željeti (stvaranje savršenog čovječanstva, iskorjenjivanje svake nasljedne bolesti) učinivši da se pojavi rasa u kojoj je gadost konstanta, gadna prisutnost koja brine čovjeka nakon izumiranja mikroorganizama srednje veličine, Amador nema pojma. Ali ostaje on unekoliko zatečen čudesnim sredstvima pomoću kojih se znanost utemeljuje i zahvaljujući kojima, u vidu jedva primijećena ali važna nusproizvoda, istraživači mogu sklapati brak i stanovati u stanovima što ih je izgradila država te čak i on – Amador – može živjeti od mršava dodatka iz džepa spomenutih istraživača na bijednu plaću. “U biti se radi o koristi. Inače bi trebalo prestati. O njima se brinu kćeri. Inače bi već pocrkale, a ne se kotile ko što se kote, ako mene pitaš, kote se bez kočnica. Dovde mu ih je puna stračara.” Ali kako to

da im ne umiru? Što to imaju neishranjene toledske djevojke da miševi preživljavaju i množe se? Od čega umiru ovdje, u laboratoriju? Iako nije proziran ni klimatiziran, mora da posjeduje uvjete za život sličnije svojem parnjaku iz Illinoisa od Tikove stračare. Možda su neprekidni krici – gotovo ljudski krici jer kirurgija je tako ljudska – pasa s polivinilskom bedrenom kosti, koji nadražuju živčani sustav MNA sojeva, uzrokovali njihovu preranu smrt (preranu čak i za miša s rakom) ili barem njihovu nezainteresiranost za prokreaciju, te zaboravljaju koliko od divne suradnje za potpuno iskorjenjivanje raka ima u njihovu vijek-nošenju, vijek-širenju raka. Ili možda prije u Tikovim kćerima boravi takva ujediniteljska dražest, takvo hraniteljsko oštroumlje, takvo postanačko svojstvo da njihovo tjelesno hlapljenje dostaje kao jamstvo za ponovno paljenje genetičkog žara i za neprekinutu liniju degeneriranih potomaka. Gledam kroz mikroskop s mržnjom. Plava svjetlost iznova je obasjala preparat i nepokretne mitoze, zgrušane posredstvom formola, ostavljaju potpun dojam proždrljivosti. “Ne idi, Amadore, ja još nisam završio.” “Dobro.” “Ti si obavezan ostati sa mnom ili bilo kojim drugim istraživačem dok ne odemo, dok ne završi istraživanje.” “Dobro.” “Nećeš valjda vjerovati onim flokulama o zakonskom radnom vremenu.” “Neću, gospodine.” “Zar ja možda radim prema zakonskom radnom vremenu?” “Ne, gospodine.” “Ja nastavljam tražiti mitozu.” “Izvolite.” “Dok ne padnem s nogu.” “Slušaj me”, kažem. “Recite”, kaže. “Možeš li reći Tiku da donese svoje miševe i da ću vidjeti pripadaju li pravom soju i da ih možda kupim od njega ili ga prijavim zbog krađe.” “Pripadaju, za fakat.” “Neka onda dođe, i to brzo.” “Neće doći.” “Zašto?” “Zbog te prijave za krađu; zamjenik ravnatelja već ga je bio najurio. Nije prvi put. Onda se radilo o mačkama. Stavljali bi im žičice u glavu i zaboravili, a on bi ih išao ponovno prodavati,

dok im ne bi pokušali staviti žice i pronašli stare skroz zahrđale. Naravno da je to s mitozom gore, jer umiru što god napravio. Ali mačke su izdržljive kao bikovi, iako se unervozе. Ugrizle su Tika i kćeri mu skoro iskopale oko. Ali izdržljive su.” “Dobro, reci mu da dođe.” “Neće doći. Polukapo misli da je otišao u Ameriku. Ako ga još jednom vidi, sredit će ga. Uopće ne navraća otkako je rekao da je emigrirao.” “A kako je onda odnio moje miševе?” “Ne, pa ja sam mu dao par. Pa nego? Da nisam, kako bih znao da su za fakat?” “U redu.” “Osim toga, tada ih je bilo puno. Krepavali su ko štakori svaki dan. To je bilo onda kad su poluvinski psi bili u super formi.” “Don Óscar će ti dati dodatak.” “Nego šta.” “Slušaj”, kažem. “Recite”, kaže. “Sutra idemo u njegovu straćaru.” “Baš ćemo ga razveseliti.”

Postoje gradovi tako nepotpuni, tako lišeni povijesne bitnosti, tako seljakani zbog samovoljnih upravljača,* tako hirovito izgrađeni u pustinjama, tako oskudno napućeni zamjetljivim kontinuitetom obitelji,** tako udaljeni od mora ili rijeke, tako velikodušni u raspodjeli svoje uboge bijede, tako blagoslovljeni sjajnim nebom od kojega se zaboravljaju gotovo svi njegovi nedostaci, tako naivno zadovoljni sami sobom poput krizmanica, tako globalno stečeni na slavu jedne dinastije,*** tako obdareni blagima – s druge strane – da se mogu zaboraviti ona koja se nisu svojevremeno prikrbila, tako bestrasno projektirani, ali s pohotom prema budućnosti, tako oslobođeni autentičnog plemstva, tako

* Gotovo cijeli odlomak odnosi se na Madrid, u koji je Filip II. 1561. smjestio svoj dvor, njegov sin Filip III. ga premjestio u Valladolid te ga 1606. ponovno uspostavio u Madridu.

** Referenca na argumentacije Joséa Ortege y Gasseta o stvaranju nacije iz plemenskog konglomerata, a ne pojedinačne obiteljske jezgre.

*** Španjolski odvjetak Habsburgovaca.